

מס' 12
מס' 12
מס' 12

ממשות ובדין בביוגרפיה של עגנון

רפאל ויזר

ידועה המשמעות שייחס ש"י עגנון לשני מועדים בלוח העברי לגבי ארועים גורליים בחייו: ל"ג בעומר ותשעה באב. כשנתבקש למסור פרטים אוטוביוגרפיים לשם חוברת שהוציאה עיריית תל-אביב, כשקיבל את פרס ביאליק בשנת תרצ"ד, כתב: "נולדתי בעיר בוטשאטש... בתשעה באב תרמ"ח וסימנה תרחם ציון, ולמספר העמים 8.8.88 וסימנם שמונה כפול ארבעה. כך רשום בכתב התיור ואיני יודע אם תאריך לועזי זה נכון או שהוא סימן בעולם... בל"ג בעומר תרס"ט זכיתי לעלות לא"י והתהלכתי בארצות החיים שש שנים כדין עבד עברי ובשביעית ירדתי לחוצה לארץ" (בכרך "מעצמי אל עצמי" עמ' 9).

ואומנם הספק שהעלה עגנון אינו בעלמא — הבודק ימצא, כי תשעה באב של שנת תרמ"ח לא חל ב-8.8.88, אלא ביום 17.7.88.

התעודה המוקדמת ביותר בארכיון ש"י עגנון (שנמסר עלידי יורשיו לבית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים) היא "תעודת יושר" מיום 14 באפריל 1908 בחתימת ידו של בריש שטרן, ראש העיר בוטשאטש, וזה תירגומה לעברית:

בוצ'ץ, 14 באפריל 1908

תעודת יושר

מצד מועצת העיר בבוצ'ץ / גליציה / יאושר כאן בהתאם לאמת שהאדון שמואל יוסף צ'צ'קס בן שלום מרדכי צ'צ'קס ואסתר לבית פארב שנוולד בבוצ'ץ בשנת 1887, רווק, בן דת משה, בנו של סוחר, התנהג בעת שהותו בקהילה דכאן הן מבחינה פוליטית והן מבחינה מוסרית ללא דופי ובאופן מופתי.
הנ"ל לא נענש עד כה אפילו פעם אחת.

מאת מועצת העיר
ראש העיר
שטרן (חתימתו)

קרוב לוודאי שעגנון (שמו היה אז צ'צ'קס) הצטייד בתעודה לקראת נסיעתו לארץ-ישראל. שם, תחת השלטון העותומאני, עדיין שרר עיקרון הקפיטולציות — חסות שנתנו קונסולים של המעצמות באותם ימים לבני-ארצם שביקשו הגנה או סיוע. יתכן שכדי להסתייע בשרותי הקונסוליה האוסטרית, היה על המבקש להוכיח שאינו עבריין שנמלט ממקומו, אלא אזרח הגון, ולכך שימשה תעודת-היושר.

רפאל ויזר, ממשות ובדין בביוגרפיה של עגנון, "ידעות אחרונות", ג'ב באדר תש"ם / 29 בפברואר 1980.

שמה שגגה יצאה מלפני מי שכתב את תעודת-היושר בשנת 1908 וצריך היה לכתוב 1888 כשנת לידתו של שמואל יוסף צ'צ'קס, ולא ככתוב 1887? נראה שלא כך.

בסיפור "חמדת", שיש בו יסודות אוטוביוגרפיים רבים, והוא עיבוד של פרק מתוך אחד הסיפורים הראשונים שכתב עגנון בארץ-ישראל, "בארה של מרים", מספר עגנון:

"הרוח המצויה ניצחה פתאום לטובתו של חמדת. תשע עשרה שנה ומחצה נתמלאו לו לחמדת והוא בחור בריא, והיה ברור שיקחו אותו לעבודת הצבא. ובצבא אדם אוכל מאכלות אסורות ומחלל את השבת. נתייראו אבותיו שמא יעשוהו בעל מלחמה ויעבור על כמה לאוין שבתורה. התחילו מתייעצים לשלחו אל מחוץ למדינה... חמדת בינה יתירה נתן הקדוש ברוך הוא בו, לא לילך לשוויץ ולא לירד לאמריקה, אלא ביקש לעלות לארץ-ישראל. והיה הדבר משונה. אף על פי שכבר נשמע על יישוב ארץ-ישראל, וכל העתונים היו כותבים על ארץ-ישראל וכל הנואמים היו נואמים על ארץ-ישראל, לא נמצא אדם בעיר ובסביבותיה שהיה בארץ-ישראל. וכבר היו הפקחים אומרים דברי מליצה יש כאן, ואין לאדם מיושב עסק בזה. כיון שנשמע בעיר שוועדת הצבא ממשמת ובאה ואין להשהות את חמדת בעיר הסכימו שיסע לארץ-ישראל. וכיון שהסכימו שיסע התקינו את נסיעתו. "דבר זה סוד כמוס היה עם המשפחה. ואפילו ביום נסיעתו לא גילוהו לאדם מן החוץ. שמה ישמע הדבר למלכות ויעכבהו...]. אותו היום יום אביב היה בין פסח לעצרת" (בכרך "מעצמי אל עצמי", עמ' 12-13).

זהו נוסח שונה של סיפור עלייתו של חמדת, המובא גם ברומאן "תמול שלשום". כאן סיבת יציאתו של חמדת מעירו היא החשש מן הגיוס לצבא. גיל הגיוס בממלכת אוסטרו-הונגריה היה 21 שנה. לפי הכתוב ב"תעודת היושר" נולד עגנון בשנת 1887, ולפיכך בשנת 1908 ימלאו לו 21 שנה ויהיה חייב בעבודת הצבא.

בדרכון ("כתב תיור") שקיבל עגנון מן הקונסוליה הפולנית בברלין בשנת 1923 מצויין תאריך-לידה מדוייק — 8.8.87. זהו איפוא התאריך שבו נרשמה לידתו של עגנון בספרי הילודים בעיר בוצ'ץ, וזהו גם תאריך לידתו הרשום בתעודה אחרת השמורה בארכיונו — תעודת פטור משירות צבאי, שקיבל בשנת 1929 מטעם שר מחוז בוצ'ץ, בפלך טרנופול של הרפובליקה הפולנית.

לפי הלוח העברי 8.8.87 חל ביום י"ח באב תרמ"ז. שניהם תאריכים סתמיים, שאין בהם ייחוד.

ואין לתמוה על ש"י עגנון, הזוכר את קורות נשמתו "מימי שפוט השופטים" שמן השמים "ניתנה לה רשות לבחור... את הימים, איזה מהם רצוי ויפה לרדת בו" ("הדום וכסא" בכרך 'לפנים מן החומה' עמ' 181). על כי קבע את תאריך לידתו בהתאם למיתוס שרקם לנשמתו. לפי מיתוס זה, הוא נולד בתשעה באב שנת תרחם ציון, תאריך נאה שסימנו ידוע. ולא נתכוון עגנון לבטל את האמת העובדתית, שהרי שמר בארכיונו את כל התעודות שמסייעות לנו לברר את תאריך לידתו הממשי.

"תעודת היושר" תוכל לסייע לנו גם בשיחזור מסעו של עגנון לארץ-ישראל ותאריך עלייתו, שכנראה לא חל בל"ג בעומר, ובוודאי לא בשנת תרס"ט כפי שכתב, אך זה עניין לעצמו ועוד אשוב אליו במזדמן.